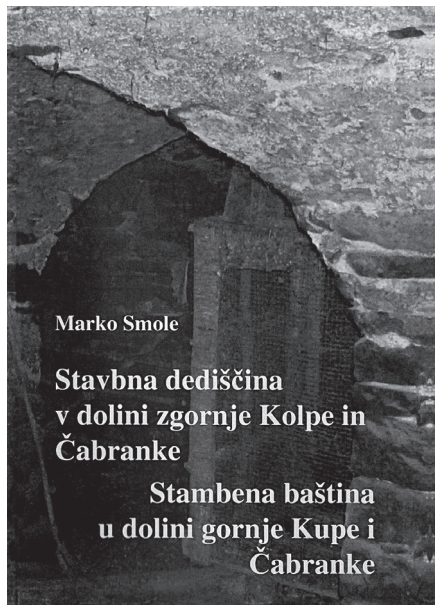

MARKO SMOLE: *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke*; Matica hrvatska Ogranak u Čabru, Plešče 2013, 178 str.

Dolina zgornje Kolpe in Čabranke je (bila) redko predmet (družboslovnih) raziskav. Prebivalce gospodarsko in zaradi izseljevanja tudi demografsko osiromašene doline je prizadel nastanek državne meje med Slovenijo in Hrvaško leta 1991. Takrat uveljavljen obmejni režim je tako rekoč zaprl nekdanjo prehodno dolino. Meja je zarezala v preteklosti prehodni, kulturno in ekonomsko povezan prostor in prebivalcem prinesla obilo težav; poleg omejenega gibanja, so jim otežili tudi socialni stiki. Knjiga Marka Smoleta *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke* je nastala prav z namenom, da bi opozorila na skupno (stavbno) dediščino tega kulturnega območja in jo približala širši, slovenski in hrvaški, javnosti. Smole se kot ljubiteljski etnolog loteva obmejnega območja, na katero je stroka (z redkimi izjemami, npr. Knežević Hočevar 1999 in Makarović 2002) pozabila.

Knjiga je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu avtor geografsko in zgodovinsko opiše območje doline zgornje Kolpe in Čabranke. Posebno pozornost nameni gospodarskim dejavnostim in pomenu transportnih poti za razvoj in življenje teh krajev. Ugotavlja, da so se kulturni vplivi oz. tudi gradbene »posebnosti« širile z drugih območij po treh smereh. Vplivi s

Hrvaške in Bele krajine so vidni v obliki cerkvenih stavb, ki imajo zvonike na preslico, v številnih svaricah¹ na fasadah ter v tem, da se je z graditvijo ceste ob Kolpi od Broda do Osilnice in Plešč v prvi polovici 19. stoletja širil »tip nadstropne obcestne hiše s kamnitim pritličjem na nivoju ceste«. Druga kulturna povezava je bila s trgovskima in pristaniškima mestoma, Reko in Bakrom, od koder so v dolino že pred 19. stoletjem uvažali različne izdelke notranje opreme italijanskih in drugih čezmorskih obrtnikov. S Primorskega so prihajali tudi gradbeniki in kamnoseki, ki so sodelovali pri večjih in zahtevnejših gradnjah (npr. cest in cerkva). Iz tretje smeri – iz Loške doline so verjetno v 16. in 17. stoletju prihajali slikarji, ki so poslikali nekatere cerkve v dolini. Da bi predstavil skoraj pozabljene kulturne povezave, v knjigi nameni posebno poglavje tudi Kočevrjem – kočevskim Nemcem in njihovi arhitekturi ter v drugem delu opiše nekdanjo kočevsko domačijo na Travi pri Dragi, kjer gre, kakor pravi, »za enako zasnovano arhitekturo kot na čabranski ali osilniški strani doline«. V prvem delu knjige obširneje obravnava še različne tipe naselij, njihovo lego in splošne značilnosti stavbne dediščine tega območja (npr. značilen kvadratni tloris in arhitekturna razmerja tlorisov, okenskih odprtih itn.). Prikaže tudi razvoj stavbne dediščine v stoletje in pol dolgem obdobju prehoda od ognjiščne in verjetno dimnične arhitekture, prek stavb s črno kuhinjo, kuhinjo z ognjiščem z napo, do štedilniške in povojnih kompaktnjših stavb s kurišči okoli osrednjega dimnika. Natančneje so obdelani uporaba in izvir gradbenih materialov, izvedba lesenih konstrukcij in kritine, vhodnih vrat in oken, pa tudi organizacija stavb, namembnost prostorov in notranja oprema.

V drugem delu podrobno opiše 10 hiš in pripadajočih gospodarskih poslopij z obravnavanega območja, za primerjavo pa hišo iz Babnega Polja. Osredinja se pred-

¹ Svarica je geometrijsko konstruirana cvetlica – orodje vrhovnega božanstva »s šestimi listi kot predkrščanska zaščita pred strelo in ognjem«.

vsem na najstarejše ohranjene stanovanjske stavbe in opiše okoliščine njihovega nastanka ter razvoj do današnjih dni. Vse obravnavane stavbe stojijo v vaškem okolju, saj Smole iz analize zaradi obširnosti izloči samo mesto Čabar, ki je doživljalo velike gradbene predelave šele konec 19. in na začetku 20. stoletja. To je smiselno tudi zaradi dejstva, da je stavbna dediščina v nekaterih skoraj ali popolnoma opustelih vaseh bolj podvržena zobu časa in mnogo hitreje izgineva. Stavbna dediščina na obravnavanem območju je bila namreč že med drugo svetovno vojno zelo poškodovana, saj so takrat italijanski vojaki požgali veliko hiš in vasi (nekaj hiš in cerkva tudi partizani). Mnogih razvalin lastniki niso obnovili ali pa so rajši postavili nove stavbe, zaradi gospodarskih razmer manj ambiciozno zasnovane. Tiste, ki so bile obnovljene, so nemalokrat skušale slediti modnim smernicam in so zanemarile prvotni tloris, razmerja in razporeditev prostorov, videz in okoljsko vpetost stanovanjske stavbe in pripadajočih gospodarskih objektov, do česar je Smole kritičen. Prav tako je kritičen tudi do lokalne politike na obeh straneh meje in do konservatorske stroke, ki sta zatajili pri prepoznavanju stavbne dediščine kot pomembne identitetne vrednote obmejnega območja – ne samo arhitekturne, temveč tudi urbanistične in krajinske. Po vojni so se prebivalci iz teh ekonomsko osiromašenih krajev začeli izseljevati, kar je povzročilo še dodatno propadanje stavbne dediščine.

Avtor o razvoju naselij in namembnosti stavb sklepa na podlagi pregledanih vojaških in katastrskih kart iz različnih obdobij od druge polovice 18. do sredine 19. stoletja, opira pa se tudi na ustno izročilo prebivalcev doline, poznavalcev in lastnikov obravnavanih stavb, ki jih navaja v uvodu, in na ugotovitve s terena. Knjiga vsebuje tako bogato slikovno gradivo kot tudi skice stavb in tlorise, ki jih je izdelal avtor sam, ne manjkajo niti fotografije notranjosti in notranje opreme. Predgovor, uvod in sklep uvodnega dela so prevedeni v hrvaški jezik, povzetek na koncu pa v angleški jezik. Prednost knjige Marka Smoleta je, da je z njo zapolnil praznino v poznavanju tega

* Anja Moric, univ. dipl. politol., doktorska študentka Oddelka za politologijo na Fakulteti za družbene vede in Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti, Univerza v Ljubljani. 1332 Stara Cerkev, Stara Cerkev 70, anjamoric@gmail.com.

prostora, saj stavbna dediščina doline zgornje Kolpe in Čabranke v takem obsegu še ni bila obdelana. Obravnavano delo presega nacionalne razmejitve, ki so se posebno po letu 1991 prebudile v dolini, saj ne govori o ločenih bregovih, ampak o dolini kot enotnem kulturnem prostoru, ne ozirajoč se na sedanje omejitve zaradi obmejnega režima. Knjiga je, po avtorjevih besedah, uvod v nadaljnje raziskave na tem območju, saj si želi, da bi v naslednjih letih v raziskovalnih delavnicah Etnološke zbirke

Palčava šiša in s pomočjo domačinov evidentirali še več primerov stavbne dediščine in na ta način spodbudili njeno ohranjanje in hkrati ohranjanje izročila o življenju v dolini. Avtor namreč skozi opise ohranjenih stavb pripoveduje tudi zgodbo (nekdanjih) prebivalcev doline. Knjiga bralcem omogoča, da spoznajo vpetost arhitekture v kulturno okolje, lahko pa je tudi kot pripomoček graditeljem in načrtovalcem pri razumevanju in obnovi sedanjih, pa tudi pri načrtovanju novih objektov, skladnih s

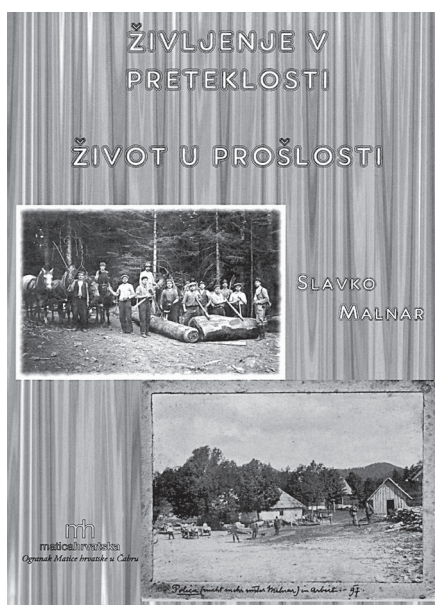
tradicijo lokalnega kulturnega okolja in s posebnostmi doline zgornje Kolpe in Čabranke.

Literatura

KNEŽEVIČ HOČEVAR, Duška: *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačinska razmišljanja nacije in lokalitete*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

MAKAROVIČ, Marija: *Dva bregova eno srce. Življenjske pripovedi iz doline Kolpe in Čabranke*. Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje, 2002.

SLAVKO MALNAR: *Življenje v preteklosti/Život u prošlosti*; Matica hrvatska, Ogranak Matice hrvatske u Čabru, Ravnice 2013, 250 str.

Najnovejša knjiga Slavka Malnarja, *Življenje v preteklosti (Život u prošlosti)*, o življenju v vasicah najvišjih predelov Čebanskega je zanimiv pregled načina življenja v tem manj ali celo najmanj rodovitnem predelu obmejnega območja Hrvaške na severozahodnem delu Gorskega kotarja. Avtor je v zadnjih letih napisal in izdal zavidljivo število domoznanskih knjig o območju, kjer živi že vse od rojstva. V njih na dokumentaren način odkriva marsikje spregledana dejstva iz zgodovine, jezikoslovja, razširjenosti priimkov in izvira prebivalcev svojih domačih krajev. Vse to so dejstva, ki zaradi obrobne lege območja v

zadnjih sto letih niso bila deležna pozornosti nacionalnih interpretacij zgodovine in etnologije obeh držav, na robu katerih leži. Zaradi vsega tega so bila ali spregledana ali velikokrat vse preveč posplošena. Že v dosedanjih knjigah avtor ni skrival osebnih pogledov in razmišljanj, ki so bila plod premislekov ob ljubiteljskem, skrbnem in podrobnem raziskovanju tako dokumentiranih kakor drugače, prek ustnih virov in spominov pridobljenih informacij.

Knjiga, ki je pred nami, sledi njegovima zadnjima deloma o najvišje ležečih območjih občine Čabar – *Hišna imena in vzdevki v župniji Tršće* (2011) in *Gorači - Gerjansko* (2012), prvo delo je pisano v slovenščini, drugo v domačem govoru. V novi knjigi je z enciklopedično natančnostjo opisal življenje domačih ljudi, njihove delovne prakse, šege in navade. Ustrašil se ni niti natančnih navedb količin in mer drvarskih izdelkov, kot si jih je zapomnil iz mladosti, volumnov in teže bremen, ki so jih *težaki* in *težakine* prenašali na hrbtih, in podobno. Načina življenja tamkajšnjega prebivalstva se je sicer manj strukturirano in poglobljeno dotaknil v marsikateri od dozdaj izdanih knjig – izdal jih je že dvanajst, od katerih jih je nekaj v celoti napisanih celo v domačem govoru.

Tokratna knjiga opisuje življenje ljudi v okolici avtorjevega rodnega kraja, Ravnic pri Trstju (Tršće), kjer je preživel vsa leta od otroštva do danes. Območja bajtarjev, kot mu pravijo tisti iz drugih delov Če-

branskega, ki je bilo poseljeno verjetno najpozneje in je živelo med drugimi precej starejšimi naselji: Gerovim – na križišču starih poti, vezanih na Kvarner, in Prezidom, ki je bil mnogo bolj vezan na Babno Polje in Loško dolino, na tretji strani tudi Plešci in Osilnico – vezanima na dolino Kolpe. Skupaj s Čabrom je trstjansko območje, od njega po prenehanju železarstva v drugi polovici 18. stoletja sicer precej ločeno, ves čas živelo posebno življenje. Najprej kot območje oglarjev in privilegiranih kopačev železove rude ter tovarnikov rude v dolino, nato območje malih kmetov in gozdnih delavcev, nekaj desetletij od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne celo rudarjev v ambicioznih poskusnih podzemnih kopih živosrebrne rude.

Knjiga, ki se začinja kot pripoved o življenju za te kraje nekdanje značilne družine z več otroki na srednje veliki ali mali kmetiji, se počasi prelevi v natančen opis tako delovnih opravil na polju, travnikih, pašnikih, v lazih, gozdu. Prav gozd je, po prenehanju železarstva, gozdarskega dela večim ljudem teh krajev dajal kruha doma in po svetu, vse od Slavonije prek Francije do Amerike. Natančno opisuje navade in šege, povezane z domačimi deli in letnim delovnim ciklom kmetov, navaja lokalna poimenovanja predmetov, orodij in njihovih delov, opisuje nekdanje žive in razširjene obrti ter šege ob prazničnih ali drugače pomembnih dnevih v letu. Ne manjkajo niti šege življenjskega cikla: od rojevanja, kr-

* Mag. Marko Smole, univ. dipl. inž. elektr., vodja Delovne skupine za ljubitelje etnologije pri SED. 1210 Ljubljana-Šentvid, Stanežiče 34b, smole.marko@gmail.com.